

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2024]

Ersoy GÜMÜŞ

<https://orcid.org/0000-0002-3919-336X>

Dr.

ersoygumus@yahoo.com.tr

İstanbul Üniversitesi

<https://ror.org/03a5qrr21>

Yabancı Diller Yüksekokulu

Kolonyal Söylemin Hayaleti: Gülten Dayıoğlu'nun *Kenya'ya Yolculuk* Eseri

The Specter of Colonial Discourse: Kenya'ya Yolculuk by
Gülten Dayıoğlu

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 15.10.2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 15.12.2024

Yayın Tarihi | Date Published: 30.12.2024

Atıf | Citation

Gümüş, E. (2024). Kolonyal Söylemin Hayaleti: Gülten Dayıoğlu'nun *Kenya'ya Yolculuk* Eseri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(3), 1394-1405. <https://doi.org/10.34083/akaded.1567455>

Gümüş, E. (2024). The Specter of Colonial Discourse: *Kenya'ya Yolculuk* by Gülten Dayıoğlu. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(3), 1394-1405. <https://doi.org/10.34083/akaded.1567455>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval
Katkı Oranı Beyanı Author Contributions	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir Author's contribution rates to the study are equal
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks:	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Ersoy GÜMÜŞ | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](#)

Öz

Coğrafi keşiflerle başladığı söylenebilecek olan sömürgecilik hareketleri en temel anlamda Batı'nın ve Batılı değerlerin Doğu'dan ve Doğu'nun değerlerinden üstün olduğu iddiasına dayanıyordu. Batılı sömürgeci güçler, sömürgeleştirmek amacıyla gittikleri topraklarda başlatmış oldukları fiziksel, ekonomik, kültürel ve psikolojik tahakkümleri meşru bir zemine oturtabilmek için sömürülen toprakları yabani, burada yaşayan halkları ise ilkel, medeni olmayan, vahşi ve dahi düşünemeyen varlıklar olarak tasvir ediyorlardı. Bunun tam aksine kendilerini modern, medeni, gelişmiş, düşünebilen olarak betimleyen sömürgeci Batılı güçler yarattıkları ikili karşıtlıklarla sömürgeci tahakkümlerini sözde haklı göstererek devam ettiriyorlardı. Özellikle sömürgecilik döneminde Batılı yazarlar tarafından üretilen edebi eserlerde kolonyal söylemin yarattığı Doğu'ya dair ön yargılı ve taraflı basmakalıp ifadelere sıkça rastlanıyordu. Bu ön yargılı ifadelere, sadece Batı edebiyatında değil, dünyanın diğer coğrafyalarında üretilen edebiyat ve yazın türlerinde de rastlamak mümkündür. Gülten Dayıoğlu edebiyat dünyasında daha çok çocuklara yönelik yazdığı eserlerle tanınmasının yanı sıra aynı zamanda verimli bir gezi yazarıdır. Bu çalışmanın amacı, yazarın 1993 yılında eşikle beraber gittiği Kenya gezisine dair gözlem ve anılarını anlattığı *Kenya'ya Yolculuk* eserini kolonyal söylem ışığında incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, Gülten Dayıoğlu'nun kendisinin herhangi bir sömürgeci ya da sömürülen geçmişi olmamasına rağmen Kenya halkını, kültürünü ve coğrafyasını nasıl ötekileştirdiğini ve bunun neticesinde kolonyal söylemi, Afrika uluslarının bağımsızlıklarını kazanmalarından uzun denebilecek bir zaman sonra nasıl yeniden ortaya çıkardığını sömürgecilik ve şarkiyatçılık söylemleri çerçevesinde incelemektir.

Anahtar Kelimeler: kolonyal söylem; sömürgecilik; Gülten Dayıoğlu; *Kenya'ya Yolculuk*; gezi edebiyatı

Abstract

*The colonial movements, which can be said to have started with the geographical discoveries, fundamentally relied on the assertion that the West and Western values were superior to the East and Eastern values. Western colonial powers depicted the lands they aimed to colonize as savage, and the people living there as primitive, uncivilized, wild, and incapable of thinking, in order to legitimize the physical, economic, cultural, and psychological dominance they initiated in those territories. In stark contrast, the colonizing Western powers were portrayed as modern, civilized, developed, and capable of thinking, creating binary oppositions that falsely justified their colonial domination. Especially during the colonial period, literary works produced by Western writers frequently featured prejudiced and biased stereotypes about the East created by colonial discourse. These biased expressions can be found not only in Western literature but also in literature and literary genres produced in other regions of the world. Gülten Dayıoğlu is mostly known in the literary world for her works aimed at children, but she is also a productive travel writer. The aim of this study is to examine her work *Kenya'ya Yolculuk*, in which Dayıoğlu, having no colonial or colonized background, describes her observations and memories, otherizes the people, culture, and geography of Kenya, and as a result, to discuss how she resurrects colonial discourse long after African nations have gained their independence by referring to discourses of colonialism and orientalism.*

Keywords: colonial discourse; colonialism; Gülten Dayıoğlu; *Kenya'ya Yolculuk*; travel writing

Giriş

Çok yönlü ve karmaşık bir kavram olan söylem, güç dinamiklerini, bilginin üretilmesi ve yayılması sürecini ve toplumsal yapıları anlayabilmek için gerekli kavramlardan biridir. Fransız düşünür Michel Foucault'nun felsefesinin temel kavramlarından biri olan söylem başta sosyal bilimler olmak üzere birçok farklı alanda yaygın olarak kullanılmaktadır. Söylem, içerisine çeşitli anlamlar yüklenmesiyle beraber, en temelde “düşüncenin söz ya da söyleyişle iletilmesi; bir anlatı, öykü ya da açıklama; aşinalık ve bir konunun uzunca ele alındığı ya da işlendiği sözlü ya da yazılı analiz” olarak tanımlanmaktadır (Loomba, 2005, s. 58). Gordon Marshall ise Sosyoloji Sözlüğü eserinde söylemi “cümlelerin yapısını oluşturan ve aslında dilbilimcilerin ilgi alanı olan süsleyici kalıplardan ziyade, tüm metinlerin yapısını çizen geniş düşünce kalıplarını açığa çıkarmanın” bir yolu olarak tanımlamaktadır (Marshall, 2005, ss. 692-693). Bu açıdan bakıldığında söylemin sınır çizici ya da normatif olduğunu ifade etmek mümkündür. Foucault özellikle delilik üzerine yaptığı çalışmalarında söylemin normatif yönünü “normallik” ve “delilik” ifadelerini incelerken ortaya koymuştur; zira “normallik” ifadesinin “çeşitli kurallar, sistemler ve yordamlar” aracılığıyla ortaya çıkarıldığını, yani normalin deliden bu norm koyucu yapıların söylemleri sebebiyle ayrıştırıldığını söylemek mümkündür (Loomba, 2005, s. 59). Daha geniş bir açıdan bakıldığında ise söylem, “yalnızca düşünüleni ya da söyleneni içermekle” sınırlı bir kavram olmaktan ziyade “neyin söylenip neyin söylenmeyeceğini, neyin rasyonel kabul edilip neyin dışlanacağını, neyin delilik ya da itaatsizlik olarak görülüp neyin hastalık ya da toplumsal açıdan kabule şayan sayılabileceğini” ortaya koyan bir yapıya sahiptir (Loomba, 2005, s. 59). Bütün bu anlam katmanları göz önüne alındığında, söylemin zaman içerisinde sadece bireylerin değil aynı zamanda toplumların ve toplumsal yapıların hafızasında da yer ediniş derinlere nüfuz ettiği, belirli düşünce ve algılama sistemleri doğurduğu, ve söylemin belirlediği bu sınırların dışına çıkmayı zorlaştırdığı hatta imkânsız kıldığı bir gerçektir. Diğer bir ifadeyle bütün düşünce tarzları ve bilgi düzlemleri belirli bir söylem tarafından belirlenir, ortaya atılır ve dikte edilir.

Coğrafi keşiflerle modern halini alan sömürgecilğe, Doğu hakkında Batı'da ya da sömürgeci topraklarda ortaya atılan ve yaygınlaştırılan kolonyal söylemin eşlik ettiği, hatta sömürgeciliğin ihtiyaç duyduğu ‘meşru’ zemini yine kolonyal söylemin sağladığı bir gerçektir. Edward Said'in, Foucault'nun söylem ve söylemsel oluşum sistemleri ifadeleri temeline oturttuğu Şarkiyatçılık eseri, Batı'nın Doğu'ya dair ürettiği söylemi ve bu söylemin yansıması olan bakış açısını anlamak açısından oldukça önem taşımaktadır. En genel bakış açısıyla, çeşitli söylemler aracılığıyla Batı'nın Doğu'yu öteki, ilkel, primitif, geri kalmış ya da rasyonel ve medeni Batı'nın tam zıttı olarak nasıl kurguladığını irdeleyen Said, bu ikili karşıtlığa dair şöyle der:

Şark, Avrupa'nın sadece komşusu değildir; Avrupa'nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en derin en sık yinelenen Öteki imgelerinden biridir. Ayrıca, Şark, onun karşıt imgesi, düşüncesi, kimliği, deneyimi olarak Avrupa'nın (ya da Batı'nın) tanımlanmasına yardımcı olmuştur. (Said, 2017, s. 11)

Batı, kendi kültürüne ait bütün özellikleri Doğu'dan üstün hatta yüce sayıp Batılı özneyi ideal olarak görürken, Doğu bunun tam karşısı olarak resmedilir. Oryantalist söylemin temelinde yatmakta olan Batı'nın ırksal olarak Doğu'dan üstün olduğu düşüncesi, sömürgeciliğin ve emperyalizmin arkasındaki en temel motivasyonlardan biridir. Bu bağlamda Batılılar kendilerini medeni, rasyonel ve bilimle ilgili bireyler olarak görürken, Doğularını, özellikle kolonyal metinlerde karar verme ya da düşünme potansiyeli olmayan, ilkel, vahşi ve hatta yamyam olarak nitelendirirler. Bu karşıtlığa dair Said, "beyaz, orta sınıf bir Batılı, beyaz olmayan dünyayı yalnız idare etmenin değil bu dünyaya sahip olmanın da kendisinin insani ayrıcalığı olduğuna inanır; çünkü, tanım gereği, 'bizim' gibi tam anlamıyla insan değildir 'o'" diyerek sömürgeci otoritenin sömürgecilik sürecini nasıl rasyonalize ettiğini gösterir (Said, 2017, s. 118). Kısacası, Batı'ya göre Doğu'da yaşayanlar insan olarak görülmediği için Doğu'nun topraklarının, medeniyetin temsilcisi ve taşıyıcısı olarak addedilen Batılı beyaz adamlar tarafından ele geçirilip sömürgeleştirilmesinde yadsınacak bir taraf yoktur.

Sömürgeci söylem, sadece Doğulu özneleri öteki olarak görmekle kalmamış, Doğu'nun topraklarını ya da Doğu coğrafyasını da egzotik, vahşi, karanlık ve korkutucu şekilde tasvir ederek ötekileştirmiştir. Hem kolonyal hem de postkolonyal dönemde Doğu'ya birçok seyahat düzenlenmiş ve Batılı seyyahlar, bu seyahatlerine dair tecrübelerini gezi yazıları şeklinde kaleme almışlardır. Doğudaki topraklar bu seyahatler aracılığıyla keşfedilmiş ve tetkik edilmiş olmasına rağmen, bu seyahatlere dair anlatıların çoğu Doğu'nun gerçek resminden ziyade kolonyal söylemin doğurduğu önyargılı düşünce yapısının ürünleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada, Britanya Guyanası'nda doğup daha sonra İngiltere'ye göç eden Edgar Austin Mittelholzer, Batılı seyyahların gezi yazınlarında Doğu coğrafyasına dair "altı çizilenin daim yabansılık ve egzotiklik" olduğunu dile getirmiş ve "tarafsız ve gerçek bir bölge resminin nadiren ortaya konulduğunu" belirtmiştir (Mittelholzer, 1958, s. 7)¹. Yine benzer bir bakış açısıyla, gezi edebiyatının sömürgecilik ve sömürgeci söylemle olan ilişkisine dikkat çeken Jim Philip "gezi edebiyatı Avrupalıdır ve şu ya da bu şekilde sömürgecilik tarihini içermektedir" der (Philip, 1993, s. 242)². Buradan hareketle, özellikle kolonyal ve postkolonyal dönemlerde üretilen gezi yazılarının nesnellikten uzak, emperyalist bakış açılarıyla üretildiğini söylemek mümkündür. Sonuç olarak, Doğu'yu hâkimiyeti altında tutmak ve sömürmek isteyen Batı, taraflı ve ideolojik metinler aracılığıyla kolonyal söylemi güçlendirmiş ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya devam etmiştir.

Edebiyat kanonunda daha çok çocuklara yönelik yazdığı hikâyeler ve romanlarla tanınan Gülten Dayıoğlu, aynı zamanda çok verimli bir gezi yazarıdır. Dayıoğlu'nun tamamı kendisinin yurt dışına yaptığı gezilerin ürünü olan on bir gezi kitabı vardır. Bu on bir kitapta Avustralya'dan Meksika'ya, Kenya'dan Çin'e, Mısır'dan Antarktika'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada kendisinin doğrudan deneyimlemiş olduğu kültürel, sosyolojik, arkeolojik, tarihi ve coğrafi yansımaları ve izleri bulmak mümkündür. Gülten

¹ İlgili esere yapılan atıf yazarın kendi çevirisidir.

² İlgili esere yapılan atıf yazarın kendi çevirisidir.

Dayıoğlu, gezi kitaplarında anlatım tekniği olarak daha çok betimleme kullanmasına rağmen zaman zaman diyalojik bir anlatım tarzına da yönelmiştir (Kılıç, 2022, ss. 246-248). Bunun yanı sıra, gezi kitaplarının sonuna eklediği, kendine ait çekimler olan fotoğraflar aracılığıyla da seyahat ettiği coğrafyanın doğrudan bir portresini sunmaya çalışan Dayıoğlu, özellikle bu coğrafyaları görmemiş olan okuyucularının buraları deneyimlemelerini hedeflemektedir. Yazarın hikâyeleri ve romanları birçok akademik çalışmada kullanılmış olmakla beraber, özellikle gezi yazılarına dair daha az çalışma vardır ve dahası, bu çalışmalar genellikle çocuk edebiyatı, çocuk eğitimi, eserlerin biçim ve biçimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan ve 1993 tarihinde yayınlanan Kenya'ya Yolculuk eseri, yazarın eşiyle beraber gittiği Orta Afrika'nın doğu kıyılarında yer alan Kenya izlenimlerini içermektedir. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı yazarlarının bir çoğunun hatta hemen hemen hepsinin sömürgecilik karşıtı bir tutuma sahip olduğu söylenebilir. Bilgin Güngör'ün *Postkolonyalizm ve Edebiyat Türk Edebiyatında Sömürgeciliğe Bakış* kitabında ifade ettiği gibi özellikle "Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele deneyimlerinden, sahip oldukları ideolojilerin büyük bir kısmının koloni-karşıtı oluşundan ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan bağımsızlık savaşlarının etkilerinden de ötürü Cumhuriyet döneminin hemen hemen bütün aydınları yazarları ve şairleri" eserlerinde daha çok "anti-kolonyalist ve anti-empyralist" bir tutum ortaya koymuşlardır (Güngör, 2018, s. 114). Ancak özellikle anti-kolonyalist hareketlerin neticesinde sömürge toplumlarının bir çoğunun bağımsızlıklarını kazanmasının ardından "Türk edebiyatında da kolonyal süreçler ve ilgili olgular daha az yer bulmaya başlar" ve edebi eserlerde ki anti-kolonyalist bakış açısı yoğunluğunu kaybetmeye başlar (Güngör, 2018, s. 298). Bu sürece denk gelen bir eser olan *Kenya'ya Yolculuk*'ta Dayıoğlu, yaptığı geziyi her ne kadar sadece kişisel bir tecrübe olarak görsede, Doğu'yu en genel ifadeyle öteki kabul eden ya da ötekileştiren kolonyal söylemin izlerine rastlamak mümkündür. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı Dayıoğlu'nun ilgili eserinde oryantalist bakış açısının ve kolonyal söylemin izlerini sürmek ve Kenya coğrafyasını, Kenya'nın yerel halkını, kültürünü ve değerlerini metnin nasıl ötekileştirdiğini özellikle sömürgeciliğin ve şarkiyatçılığın kullandığı basmakalıp söylemler açısından incelemektir.

1. Kenya'ya Yolculuk ve Kolonyal Söylemin Hayaleti

Kenya, zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olmasının yanı sıra Hint Okyanusu'na kıyası olması sebebiyle tarih boyunca çeşitli milletlerin ve ülkelerin ilgisini çekmiş ve sömürgeleştirilmiştir. Tarihsel süreç incelendiğinde, erken dönemlerde Acem ve Arap tüccarların uğrak noktası olan ve kısmen bu grupların hâkimiyeti altında kalan Kenya'ya ilk yerleşen Batılı sömürgeci güç Portekizliler olmuştur. Coğrafi keşiflerin başlamasıyla Afrika kıtasına ulaşan Portekizli denizcilerin sık uğrak yerlerinden biri olan Kenya, on sekizinci yüzyıla kadar Portekiz sömürgesi olarak kalsa da on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Britanya Krallığı hâkimiyetine girmiştir. Zaman içerisinde bu bölgedeki İngilizlerin rolleri değişse de Kenya, bağımsızlığını kazandığı 1963 yılına kadar İngiliz sömürgesi olarak kalmıştır.

Çok uzun yıllar sömürgeci tahakküm altında kalan Kenya coğrafyasında ve halkında, ötekileştirme, yabancılaştırma, kültürel yıkım gibi sömürgeciliğin çeşitli olumsuz sonuçları gözlemlenebilir. Ancak “Afrika’dan her zaman yeni bir şeyler çıkar” diye çevrilebilecek “Ex Africa semper aliquid novi” ifadesinin de iddia ettiği gibi, Afrika gezginlerin, kâşiflerin, ya da seyyahların merakını daima canlı tutacak derecede “farklıdır” (Akçay, 2021, s. 9). Bu farklılıkları yerinde görüp tanık olmak isteyen Gülten Dayıoğlu da Kenya’ya bir yolculuk yaparak birinci elden bölgeyi inceleme şansını bulmuştur. Fakat bu seyahatine dair kaleme aldığı kitabının daha ilk satırları sayılabilecek ve iç kapakta yer alan kitabın alt başlığında sömürgeci söylemin yansımaları ortaya çıkmaya başlar; çünkü kitabın tam adı *Kenya’ya Yolculuk Vahşi Hayvanlar, İlkel Kabileler, Doğal Güzellikler Ülkesi*’dir. Bu da Kenya’nın daha ilk andan itibaren vahşilik ve ilkelikle tanımlanmaya ve konumlandırılmaya çalışıldığını gösterir. Aslında kolonyal ve postkolonyal dönemlerde kaleme alınan edebi eserlerin birçoğunda olduğu gibi, Dayıoğlu’nun eserinin de ilk satırlarından itibaren sömürgecilerin bakış açısına ve söylemine sahip olduğu söylenebilir; zira yaratılan vahşi-uygar, ilkel-gelişmiş gibi ikili karşıtlıklar Kenya’yı yabancı bir coğrafya olarak tasvir eder. Dahası, bu gibi ikili karşıtlıklarda “elemanlardan birisinin her zaman diğerine göre imtiyazlı olduğu” (Rabinson & Groves, 2012, s. 162) gerçeği, sömürgeci bağlamda bir kere daha ortaya çıkar ve bu da kolonyal söylem ve oryantalist bakış açılarıyla yaygınlaştırılan ve hatta kurumsallaştırılan Batı’nın Doğu karşısındaki üstünlüğünü iddia eden söyleme bir referans olarak görülebilir. Dayıoğlu’nun “vahşi hayvanlar, ilkel kabileler” (Dayıoğlu, 2023, ss. 10, 11, 13) ifadesini sadece alt başlıkta kullanmakla kalmayıp kitabının farklı sayfalarında tekrarladığı gerçeği dikkate alındığında, kolonyal söylemin kitapta tekerrür ettiği görülür. Bu noktada sömürgeci güçlerin sömürülen topraklarda kullanmaktan geri durmadığı, şiddet içeren yönetim anlayışlarının da dâhil olduğu bütün ötekileştirici tutumlarının yine bu ikili karşıtlıklardan güç aldığı söylemek mümkündür çünkü bu ikiliklerden birincileri yani Batı’yı ve Batılıları tanımlayanlar norm olarak kabul edilirken, ikincileri ise birincilerin zıttı, ortadan kaldırılması gereken yapılar olarak kabul edilmişlerdir. Başka bir deyişle, kolonyal söylem doğrultusunda eğer bir coğrafya ilkel ve vahşi olarak görülüyorsa, o coğrafya sömürgeciliğin ‘medenileştirme misyonu’yla tanış(tırıl)malı ve uygarlaştırılmalıdır. Buradan hareketle Işıklı’nın belirttiği gibi bu ikiliklerin birincileri yani Batı’yı niteleyen “imtiyazlı kavramlar, toplumsal ve kültürel hiyerarşileri üreten sistemlere” sızıp, burada yer edininip, kurumsallaşır (Işıklı, 2015, s. 58). Diğer bir yandan ise Doğu’ya atfedilen vahşi ve ilkel gibi sıfatlar “egemen kültürel ve politik ideolojiler tarafından istikrar kazandırılmış anlamlar” olarak ortaya çıkar ve yine sömürgeci güçler tarafından tamamen keyfice üretilen bu çağrışımlar sayesinde Batı, sömürdüğü topraklarda iktidarını devam ettirir (Işıklı, 2015, s. 58). Özetle, Dayıoğlu kitabın alt başlığında her ne kadar “Doğal Güzellikler Ülkesi” ifadesini kullansa da kitabın farklı noktalarında Kenya’yı nitelerken kullandığı Kenya’yı olumsuzlayan ikili karşıtlık yaratan ifadeler sömürgeci söylemin yeniden vücut bulmasına yol açar.

Kenya'ya Yolculuk eserini Dayıoğlu Kenya'nın bağımsızlığını kazanmasından yaklaşık otuz yıl sonra kaleme almış olmasına rağmen kullandığı söylem, aslında kolonyalist atalarının ayak izlerini takip ederek Afrika'ya karşı “önyargı mirasının ağırlığı” (Kabbani, 1993, s. 165) altında kalan ve bu önyargılarıyla Afrika'yı betimlemeye çalışan kolonyal ve postkolonyal seyyahların söylemlerinden çok da farklı değildir. Yazar, özellikle yerel halkı betimlerken sıkça “zenci” (Dayıoğlu, 2023, s. 7) ifadesini kullanır fakat ‘zenci’ ifadesi her ne kadar en temel anlamıyla ‘siyahî’ demek olsa da, özellikle İngilizce’den Türkçe’ye yapılan çevirilerde ‘nigger’ ifadesinin karşılığı olarak tercih edilir. Bu açıdan bakıldığında, ‘nigger’ ifadesi “dışlanmayı gösteren, insanlık dışı bir tanımlamayı” işaret ettiği gibi “bugün zenci ifadesi Türkçe literatürde kullanıldığında da aynı anlama gelmektedir” (Akçay, 2021, s. 40). Zenci ifadesinin ortaya çıkardığı ırkçı çağrışıma dair Akçay şöyle demiştir:

Zenci ithamı ırkçılıktır, sosyal bilimlerde bugün “siyah” bir kimliği çağrıştırır, bunu görmezlikten gelip siyahı bir renk olarak tercih etmek de bir körlüktür. Kökeni ne olursa olsun, zenci ithamını bugün kullanmak cehaletten öte bir kastı ve Avrupa merkezci sömürge bakışını benimsemektir. ... Bugün bu ifade hakaretimiz hatta dışlayan yapıyla öteki toplumları yargılar anlamında kullanılmaktadır. (Akçay, 2021, s. 40)

Buradan da anlaşılacağı üzere, bir halkı tanımlamak için her ne sebeple olursa olsun ‘zenci’ ifadesini kullanmak, kolonyal söylemin ve sömürgeci bakış açısının açık bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat Dayıoğlu kitabının birçok yerinde yerel halka dair izlenimlerini aktarırken “zencilerin omuzları” (Dayıoğlu, 2023, s. 29), “zencilerin gözleri” (Dayıoğlu, 2023, s. 32), “zenci bebeler” (Dayıoğlu, 2023, s. 33) gibi ifadeler kullanarak bir yandan Kenya halkını ötekileştirirken, diğer yandan Avrupa merkezci söylemin yirminci yüzyılın son yıllarında bir kez ortaya çıkmasına sebep olur.

Bunun yanı sıra, Dayıoğlu eserinde Kenya halkını zaman zaman kolonyal söylemin klişe ifadelerinden biri olan ‘yamyam’ kelimesiyle tasvir eder. Özellikle Masai kültürünün önemli bir parçası olan ve temelde sağlık ve beslenme amacıyla gerçekleştirilen inek kanı içme ritüelinden bahsederken, Dayıoğlu, “Acaba insan kanı da içerler mi?” diye düşünerek yerel halkı açıkça olmasa da yamyam olarak niteler (Dayıoğlu, 2023, s. 15). Yine benzer şekilde, “Biz beyazlar, bu yörelerin bazı insanlarına yamyam diyoruz ya!” (Dayıoğlu, 2023, s. 15) diyerek özellikle kolonyal dönemde Batılı sömürgeci güçlerin bir yandan sömürgeleştirdikleri halkları aşağılayıp insanlıktan çıkarırken, bir diğer yandan kendi medeniyetlerini üstün gösterme çabasıyla kullandıkları ‘yamyam’ ifadesini tekrarlar. Bu noktada, Dayıoğlu'nun eserinin, Karayipler'deki yerli halkı yamyam olarak betimleyen ve “buralardaki vahşiler, yamyam ya da insan-yiyici türden” diyen Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* eserinden söylemsel olarak çok ta farklı olmadığı aşikârdır (Defoe, 2016, s. 128). Dolayısıyla, kolonyal söylem esas alındığında, yamyam ifadesinin sömürgeci güçlerin eylemlerini meşrulaştırmak, yerel halkı ilkel, vahşi, barbar olarak göstermek ve bu toprakların uygar Batı tarafından kurtarılmaya muhtaç olduğu sanrısını güçlendirmek için kullanıldığı ve Dayıoğlu'nun eserindeki tasvirlerinde bu bakış açısının yansımalarının ortaya çıktığı söylenebilir.

Bir diğer taraftan, özellikle kolonyal dönemde Afrika'ya gidenler – seyyahlar, kâşifler, denizciler veya sömürgeci güçlerin temsilcileri – Afrika'ya dair ön yargılarının yanı sıra, yanlış ya da eksik bilgilerle kıtaya gittikleri için yerlilerin hayatlarıyla örtüşmeyen, onların yaşam biçimlerini yansıtmayan, çarpıtılmış betimlemeler ve bilgilendirmeler yapabiliyorlardı. Bu açıdan özellikle Şark'ın Batılılar tarafından kendi çıkarları doğrultusunda yeniden üretildiğini ve şekillendirildiğini belirten Said, “Şarklının dünyasına anlaşılabilirliğini ve kimliğini veren, Şarklının bu yoldaki çabasının semeresi değil, Batı'nın Şark'ın kimliğini saptamakta kullandığı bütün bir karmaşık bilgisel tahrifler dizisiydi.” (Said, 2017, s. 50) diyerek Batı'nın Şark'ı yeniden ve kendi çıkarları doğrultusunda kimliklendirirken, Şark'a dair bilgileri bozduğu, değiştirdiği, ya da bilerek yanlış aktardığına vurgu yapar. Dayıoğlu ise her ne kadar seyahatine başlamadan önce Kenya ile ilgili araştırma yaptığını “Her gezi öncesinde olduğu gibi bu kez yine, gideceğimiz yerle ilgili araştırmalar yapmaya giriştim. Çeşitli kaynaklardan Kenya ile ilgili bilgiler edinmeye çalıştım.” (Dayıoğlu, 2023, s. 8) diyerek belirtse de, bu onun Kenya tarihi ve kültürü açısından çok büyük bir öneme sahip Mau Mau isyanına dair yanlış ifadeler kullanmasını engelleyemez. Özellikle, “Bir zamanlar, bu yörelerde, Mau Maular vardı. Onların yamyam olduğu söyleniyordu.” (Dayıoğlu, 2023, s. 15) derken Mau Mau ifadesini bir halkın adımı gibi kullanır. Dayıoğlu'nun bu yorumuna çok sert bir eleştiri getiren Akçay şöyle der:

Mau Mau isyanı, Kenya'nın bağımsızlık tarihindeki en önemli sıçramadır, tarihin en parlak sayfalarındandır. “Mau Mauları”, yani Kikuyu halkını demek istiyor yazar, yamyam görece kadar ırkçı, dahası anti-sömürgeci mücadeleyi omuzlayan bu halkı bu kadar küçümseyen/vahşileştiren bakış açısı herhalde ancak Dayıoğlu'nda olabilirdi. Daha Kenya'da bağımsızlığın önünü açan, ve adı Mau Mau olan isyanı bir ulus adı sanan bilinç, elbette ki Afrika'dan bihaberdir. (Akçay, 2021, s. 65)

Akçay'ın da belirttiği gibi, özellikle çok uzun yıllar, hatta yüzyıllar sömürgeci tahakküm altında kalıp sadece ekonomik açıdan değil aynı zamanda kültürel açıdan da sömürülen ve ezilen Kenya halkının kurtuluşu için ilk ve en büyük kıvılcımı yakan Mau Mau isyanının paydaşlarını yamyamlıkla itham etmek, dahası ulus ismiyle isyanı karıştırmak ya da aralarındaki farkı bilmemek ön yargılarla ve yanlış algılarla dolu olan kolonyal söylemin mirasçısı olarak görülebilir.

Kolonyal söylemin beyazların siyahlardan üstün olduğunu iddia eden ırksal bir hiyerarşiye dayandığı söylenebilir ancak bu söylemin söylemin sadece ırksal bir ötekileştirme ya da ayrımcılıkla sınırlı kalmadığı da bir gerçektir. Bu bağlamda sömürülen topraklar ve ana kara “doğal çevre, bitki ve hayvan türleri, mevsimler, iklim koşulları” gibi birçok açıdan farklılık gösteriyor ve keskin çizgilerle ayrılıyordu (Ashcroft vd., 2002, s. 11)³. Bu ve bunun gibi farklılıklar Afrika'ya giden sömürgeciler için korku, endişe ve tedirginlik sebebi olarak ortaya çıkabiliyordu. Bu açıdan incelendiğinde *Kenya'ya Yolculuk* eserinde Dayıoğlu yerli halkı vahşi, ilkel ya da yamyam olarak betimlemesinin yanı sıra Kenya coğrafyasını, korku ve endişenin kaynağı olan egzotik ve

³ İlgili esere yapılan atıf yazarın kendi çevirisidir.

karanlık bir yer diye tasvir eder. Daha geziye başlamadan önce duyduğu korkuyu “Doğrusu, gezi günü yaklaşıncı, içimde beliren korkuyu savuşturmak iyice zorlaşmaya başladı” (Dayıoğlu, 2023, s. 8) diyerek dile getiren Dayıoğlu Kenya’ya vardıkdan sonra da tedirgindir ve bu tedirginliğini “öylesine korktum ki! (Dayıoğlu, 2023, s. 28), “korku dağları bekliyor” (Dayıoğlu, 2023, s. 31), “korkudan tir tir titremeye başladım” (Dayıoğlu, 2023, s. 40) gibi sık sık tekrarladığı ifadelerle dile getirir. Kolonyal söylemde Afrika kıtasının ya da diğer sömürülen coğrafyaların korkutucu ya da egzotik olarak betimlenmesinin altında yatan ana sebep bu toprakların sömürgeci güçlerin kendi politik, ekonomik ve hatta kültürel hedefleri doğrultusunda tanımlayarak kontrol altına alınması arzusuuydu. Özellikle doğal kaynaklar açısından oldukça zengin olan, stratejik konumu sebebiyle hayli büyük bir önem arz eden Afrika’yı ele geçirebilmek ve bu sömürgeci eylemlerini haklı çıkarabilmek için sömürgeci güçlerin Afrika’yı korkunun ve karanlığın kaynağı olarak tasvir etmesi kolonyal söylemin önemli bir parçasıdır. Benzer şekilde özellikle paradigma kurucu bir eser olarak görülebilecek Joseph Conrad’ın *Karanlığın Yüreği* eserinde Afrika “karanlık kıta, tüyler ürpertici” (Knowles, 2019, s. 24) diye tasvir edilir. Sonuç olarak, birçok sömürge edebiyatı eserinde dile getirilen ve kolonyal söylemin temel savlarından biri olan Afrika’nın bilinmezliğinin sömürgeci Avrupalılar üzerinde yarattığı korku, Dayıoğlu’nun eserinde de korkunun ve tedirginliğin kaynağı olarak tasvir edilen Kenya özelinde tekerrür eder.

Buna ek olarak, ana kara ve sömürülen topraklar arasındaki iklimsel ve coğrafi koşullardan kaynaklanan farklılıklar, Afrika’ya gelen hem sömürgeciler hem de gezginler üzerinde sağlık açısından da endişeler doğuruyordu. Diğer bir ifadeyle, kolonyal söyleme göre Afrika ya da daha genel bakış açısıyla sömürülen topraklar, salgın hastalık ve bunun neticesinde ortaya çıkan ölümlerin sebebi olarak görülüyordu. Yani, “tropikal bölgeler ve bu bölgelerde yaşayan insanlar, sahip oldukları hastalıkların görünmez taşıyıcısı olan mikroplar sebebiyle ölümcül” olarak nitelendiriliyorlardı (Edmond, 2005, s. 181)⁴. Bu görüş her ne kadar geçerli bir açıklama olsa da iklimsel ve coğrafi farklılıkların doğurabildiği hastalıkları kapsamadığı için kısmen eksik olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple, Afrika’yı mikrop ve hastalık kaynağı olarak gören algıya karşı çıkan Crozier “iklim ve topografik açıdan ırkların doğdukları ve yetiştikleri yerlerin kendileri için doğal olarak en uygun olduğu” noktasının altını çizmiştir (Crozier, 2007, s. 401)⁵. Aslında, farklı bir coğrafyaya giden insanların uyum sorunu yaşadıkları ve bundan kaynaklanan hastalıklara karşı daha savunmasız oldukları bir gerçektir. Yani, doğup büyüdükları ve alışkın oldukları iklim ve coğrafi koşullardan tamamen farklı bir coğrafyaya giden bireylerin, hayvanlar, bitkiler, farklı sıcaklık, nem ve diğer çevresel faktörlere kısa sürede uyum sağlaması uyum sağlaması kısa sürede çok mümkün değildir. Ancak bütün bunları göz ardı eden sömürgeci ideoloji Afrikalıları hastalık kaynağı olarak göstererek sömürgeci faaliyetleri meşrulaştırma gayreti gütmüştür. Bu noktada, Dayıoğlu’nun eserinin çeşitli noktalarında Kenya’yı hastalık sebebi olarak nitelendirdiği görülür. Henüz seyahatine başlamadan önce Kenya’ya

⁴ İlgili esere yapılan atıf yazarın kendi çevirisidir.

⁵ İlgili esere yapılan atıf yazarın kendi çevirisidir.

gideceğini duyanların “en önemlisi sarı humma hastalığının kol gezdiği Kenya'ya gitmek, nereden aklınıza geldi?” diye sormaları, Kenya'nın insanlar tarafından hastalık kaynağı ve dolayısıyla tehlikeli bir yer olarak düşünüldüğünü ortaya koyar (Dayıoğlu, 2023, s. 8). Dahası, Kenya'da bir safari sırasında ziyaret ettikleri Masai köyünde yerel halkla yakın temas kuran Dayıoğlu'nun kucağına aldığı “sümüklü, sidikli, kel başlı bebekler” sebebiyle “Hey, kendine gel! Hasta olursan bakmam ha!” (Dayıoğlu, 2023, s. 18) diyen eşi tarafından sert bir şekilde uyarılması, yerel halkın ilk olarak hastalıklı olarak algılandığı gerçeğini ortaya çıkarır. Seyahatlerine başlamadan her ne kadar aşıl olsa da Kenya yine de yazar için hastalıkların kol gezdiği ürkütücü bir yerdir ve bunu “Kenya'ya gelirken, kolera ve sarı humma korkusu sarmıştı içimizi. Aşılı da olsak yine de korku dağları bekliyor” (Dayıoğlu, 2023, s. 31) diyerek sömürgecilerin söylemlerinden çok da farklı olmayan bir şekilde dile getirir. Kısacası, Avrupalı sömürgecilerin, Afrika'ya geldiklerinde sıtma, sarı humma ve uyku hastalığı gibi tropikal hastalıklarla karşılaştıkları her ne kadar doğru olsa da, bu hastalıkların Avrupalı yerleşimciler arasında yaygın olma sebebi Batılı sömürgecilerin Afrika'nın iklimine ve çevresine alışık olmamalarıdır. Ancak, sömürgeci söylem bunu göz ardı ederek sadece Afrika'nın illikliğinin ve “pisliğinin” bu hastalıklara yol açtığını iddia eder.

Kolonyal söylemin en büyük argümanlarından biri, Batı'nın, Batı'ya ait olan bütün değerlerin, Batı'nın ürettiği her şeyin ideal olduğu ve Batı'nın gelişimci olduğudur. Buna karşın Doğu ise durağan, gelişmeyen, kendisini değiştiremeyen ve edilgen olarak tasvir edilir. Buradan hareketle Batı özne olarak görülürken, Şark ise daha çok nesne ya da en iyimser bakış açısıyla pasif özne olarak tanımlanır. Said Şarkiyatçılık eserinde bu durumu “Şarklı sabit, durağan, araştırmaya hatta kendi hakkında bilgi edinmeye gereksinimi olan bir şey olarak sunulur.” (Said, 2017, s. 322) diyerek, oryantalist bakış açısının Doğu'yu gelişmeye kapalı bir yer olarak tasvir ettiğini dile getirir. Bu bağlamda, Doğu'da pozitif bir gelişme görmek ya da Doğu'yu olumlamak, kolonyal söylem çerçevesinde mümkün olmayan bir durum olarak karşımıza çıkarken, Batı gittiği her yeri geliştiren, olumlu anlamda dönüştüren bir role sahiptir. Bu karşıtlık, Dayıoğlu'nun eserinde özellikle ulaşım ağları – yollar ve demiryolları – peyzaj ve tesisler bağlamında çok keskin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Özellikle yerel halkın inşa etmiş olduğu yollar “Yol bir süre asfalt olarak sürüyor. Sonra bozuluyor. Giderek bozukluk daha da artıyor. Taşıtımız öylesine hoplayıp zıplıyor ki, neredeyse başımız tavana vuracak.” (Dayıoğlu, 2023, s. 12) ve “dayanılmaz” (Dayıoğlu, 2023, s. 33) diye tasvir edilirken, İngiliz sömürgecilerin geldikleri ilk yerlerden biri olan Nyeri yöresi, demiryolu olan “çok güzel evler, park ve bahçeler” diyarı olarak betimlenir (Dayıoğlu, 2023, s. 35). Dayıoğlu, yine benzer şekilde Abardare Ulusal Parkında bulunan ve İngilizlerin inşa edip işlettiği oteli, “soylu ve görkemli bir görünümde. Otelin çevresindeki bahçeyi görünce, kendimi tutamıyorum. Yerler, gözlabildiğine, halı gibi çimle kaplı. Ağaçlar, çiçekler, öylesine güzel ki!... Kendimi hemen çimlerin üzerine atıyorum” (Dayıoğlu, 2023, s. 35) diyerek düzenli, güzel ve huzur veren bir yer olarak betimler. Ancak Batılı temellere dayanan bu otel dışında konakladıkları ve yerel halk tarafından işletilen otellerin ve odaların tasviri bunun tam tersine huzursuzluk uyandıran, rahatsız edici ve ilkelidir: “Gece ilaç alıp

yatıyorum, ama uyumak olanaksız. Maymunlar çatıda cirit atıyor. Hem koşuyor, hem de vızık vızık bağıriyorlar. Duvarlarda börtü böcek var. Yatak cibinlikli. Oysa cibinlik içimi sıkıyor.” (Dayıoğlu, 2023, s. 35). Dahası, yazar konakladıkları bir başka otelde kapılarda anahtar olmadığını ve tuvaletlerin sadece “orta katta” olduğunu dile getirerek yerel halkın geri kalmışlığına ve Batılı anlamda medeniyet seviyesine ulaşamadığına vurgu yapar (Dayıoğlu, 2023, s. 37). Bütün bu karşılaştırmalar ve betimlemeler göz önüne alındığında, Batılıların elinin değdiği her şey olumlu bir şekilde resmedilirken, Kenya'nın yerel halkına ait kurumlar, tesisler ve işletmeler Kenya'nın kendisi gibi ya korkutucu ve tedirgin edici ya da ilkel ve gelişmemiş olarak aktarılır.

Sonuç

Gülten Dayıoğlu'nun *Kenya'ya Yolculuk* eserinin bu çalışma doğrultusunda kolonyal söylem açısından incelenmesi önemli bulgular ortaya koymuştur. Öncelikle, bir Türk yazar olarak Gülten Dayıoğlu'nun kendisinin herhangi bir sömürgeci ya da sömürülen geçmişe sahip olmamasına ve eserini Afrika uluslarının bağımsızlıklarını kazanmalarından çok uzun bir zaman sonra kaleme almış olmasına rağmen eser farklı boyutlarda kolonyal söylemi yeniden diriltmektedir. Bu bağlamda, ilk ve en önemli bulgulardan biri yazarın özellikle ikili karşıtlıklar kullanarak Afrika'yı medeni olmayan, geri kalmış şeklinde nitelendirerek Batılı sömürgeci güçlerin izleklerinden olan medeniyet götürme misyonunu haklı çıkarma gayreti içerisindeymiş gibi görüldüğü gerçeğidir. Buna ek olarak, yazarın yerel halka dair betimlemelerinin neredeyse tamamının kolonyal söylemin bir mirası olan ırkçı, ayrıştırıcı ve ötekileştirici ifadelerden oluşturması sömürgeciliğin en karanlık dönemlerinde kullanılan zenci ve yamyam gibi sıfatları kullanmasıyla en doruk noktaya çıkar. Bunun yanı sıra, Afrika ve Afrika halklarını sömürgeciliğin özellikle ilk dönemlerinde çok yaygın olan bir söylemle korkunun ve hastalıkların kaynağı olarak niteleyen Batılı yazarlardan çok da farklı olmayan bir şekilde, Dayıoğlu, eserinde Kenya'yı ve Kenya halkını ötekileştirir. Özellikle yerel halkla yakın temasın hastalık sebebi olabileceği fikri eserde ön plana çıkarken olası hastalıklar yazarın Kenya'yı korkutucu bir coğrafya olarak betimlemesine yol açar. Kolonyal söylem göz önüne alındığında bu gibi söylemlerin Batılı güçlerin sömürgeci hareketlerini meşru bir zemine oturtma çabası olarak görülürken, Dayıoğlu'nun bu söylemleri yeniden gündeme getirdiği görülür. Ayrıca sömürgeci söylemin en güçlü iddialarından olan geri kalmış coğrafyaları sömürgeleştirmek suretiyle buralara medeniyet taşıma düşüncesi, Dayıoğlu'nun eserinde İngiliz sömürgecilerin gelip yerleştikleri yerlerdeki alt ve üst yapıların şartlarıyla Kenya halkının idaresinde olan bölgelerdeki bu gibi yapıların şartları arasında ki tezatlıklarla doğrulanmak istenilir niteliktedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de birçok mecrada çocuklar için yazdığı kitaplarla tanınan Gülten Dayıoğlu'nun, yine çocuklar için yazdığı düşünülen *Kenya'ya Yolculuk* eserinin eleştirel bir okuması yapıldığında ilgili eserin görüldüğü kadar da masum olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunun tam aksine özellikle Afrika ya da Kenya hakkında çok da bilgisi olmayan okurlar tarafından bilgi edinmek için okunduğu takdirde kolonyal söylemin izdüşümlerine maruz kalan okuyucunun bu söylemi yeniden canlandırabilecek ölçüde yanlış Afrika imgelerine maruz kalabileceği aşikârdır.

Kaynaklar | References

- Akçay, A.S. (2021). Modern Afrika edebiyatı. Hece Eleştiri.
- Ashcroft, B., Griffiths, G., & Tiffin, H. (2002). The empire writes back. Routledge
- Crozier, A. (2007). Sensationalising Africa: British medical impressions of Sub-Saharan Africa, 1890–1939. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 35(3), 393–415.
- Dayıoğlu, G. (2023). Kenya'ya yolculuk. Yapı Kredi Yayınları.
- Defoe, D. (2016). Robinson Crusoe. (Çev. Akşit Gökürk). YKY.
- Edmond, R. (2005). Returning fears: Tropical disease and the metropolis. F. Driver & L. Martins (Ed.), *Tropical visions in an age of empire içinde* (s. 175 – 194). The University of Chicago Press.
- Güngör, B. (2018). Postkolonyalizm ve edebiyat Türk Edebiyatında sömürgecilige bakış. Hece Yayınları.
- Işıklı, ř. (2015). İlticanın yapısökümcü felsefesi: Konuksevermezlik sorunu. *Marmara İletifim Dergisi*, 24, 55- 75.
- Kabbani, R. (1993). Avrupa'nın doğu imajı. (Çev. Ayça Gürdal). Bağlam Araştırma Dizisi.
- Kılıç, M.M. (2022). Keşfedilmeyi bekleyen coğrafyalar: Gülten Dayıoğlu'nun gezi yazarlığı. 4th International Young Researchers Student Congress Book, 242 – 250.
- Knowles, O. (2019). Önsöz. Karanlığın Yüreği içinde (ss. 11-34). (Çev. Erhan Yücesoy). Can Klasik.
- Loomba, A. (2005). Kolonyalizm postkolonyalizm. (Çev. Mehmet Küçük). Ayrıntı Yayınları.
- Marshall, G. (2005). Sosyoloji sözlüğü. (Çev. Osman Akınhay & Derya Kömürcü). Bilim ve Sanat.
- Mittelholzer, E. (1958) *With a carib eye*. Seeker & Warburg.
- Philip, J. (1993) *Reading travel writing*. Jonathan White (Ed.) *Recasting the world: Writing after colonialism içinde* (s. 241-255). Johns Hopkins University Press.
- Rabinson, D., & Groves, J. (2012). Felsefe: Düşüncenin gelişimini anlamak için çizgibilim. (Çev. B. Taşyakan). İstanbul: NTV Yayınları.
- Said, E. (2017). Şarkiyatçılık Batı'nın şark anlayışları. (Çev. Berna Yıldırım) Metis Yayınları.